

HAYAT

AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: № 2. ŞUBAT 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi yoğuramaz.*

MÜNDERECAT

Eskiler alayım	Celâl Nuri	97
Yunan istiklâli, 100 üncü senenin dönümü	Salih Tosun	106
Standardisation	Servet Hayri	114
Gazetecilik buhranı	Helvacıoğlu	118
Verem olmuş bir devlet	A. H.	127
Kitabiyat	"	139
Pekinde keşfedilen Maymun-İnsan	C. N.	142
Eski ilim	C. N.	146
Lisan mes'alesi : Nereye gidiyoruz ?	Muallim Hüsejin Kâzım	150
Bir Devlet bankası	Akil Emrullah	154
Abdülhamide Wilhelmi nasıl curnal etmişler?	İbrahim Halil Paşa	157
Umumî harbin zuhûru sebepleri	Feyzi	163
Mahmut Esat Beyefendiye	Ağaoğlu Ahmet	173
Bir taht daha yıkılıyor mu ?	Rauf Ahmet	176
Kooperatif	Dr. Orhan Sadeddin	189

ANKARA ve İSTANBUL

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI : 20 K.

Verem olmuş ve yobaz bir devlet

(Bir seyahat hatırası)

[Arkadaşlarımdan bir avukat şu fıkrayı anlatıyor. Harfiyen doğruluğunu tasdik ederim. Ekser seyyahlar mübalâğa ederler; bu seyyah ise bunun aksini ihtiyar etmiş.]

*
*
*

Abdülhak Hâmidin "Tarik," i beni çocukluktan beri müteessir etmişti. Onu ezberledikten sonra me'hazı olan Ziya paşanın Endülüs tarihini de okumayı kendime âdet edindim.

Bu mutalâa beni Endülüse, İspanyaya meclûp etti. En birinci emelim İspanyayı ve ihtiva ettiği arap harabelerini görmek idi. Bunun için gayrete geldim, çok çalıştım, lüzumu kadar para kazandım ve İspanya ile Portügala gittim. İki ay o iklimlerde dolaştım.

Merhalelerimden biri türk gemicilerinin Cibralta dedikleri Cebelûttarik ile tam karşısına gelen Algé-siras (arapçası El ceziret el Hadra) idi. Şu son şehirde dolaşırken karşıda Afrika sahilini, Kocaman Fas sultanlığını, Tanca kasabasını gördüm. Mesafe uzak değil. Orada bir müslüman ve Kuruni vusta devleti uyukluyor. Endülüs arapları İspanyadan kovulduktan sonra orada barınmışlardı. Boğazı aşarsam o döküntülere rasgelirim, dedim, ve, bir gece için Tancaya gittim. Ha... seyahatımın senesini söylüyeyim: 1907.

Kasaba, şimdi, beynelmilel idarede belki simasını

değiştirmiştir. Benim tasvir edeceğim Tanca yirmi üç sene evveline aittir, bilmiş olunuz.

Vapurumuz kasabadan bir hayli uzakta demirledi. Yüzlerce mavna, kayık ve bir tek çatana karşımıza geldi. Kayıkçılar yaygara koparıyor ve bir birine küfrediyorlar. Bunların umumuna yakın büyük bir ekseriyeti beni-İsraildendir, ve arapça kavga ederler. (Lâkırdı ederler demiyorum, çünkü dürüş konuştuklarını işitmedim. Durmamacasına kavga ediyorlardı.)

Kayıklara bindik, fakat takriben bir kilometre kadar yürüdükten sonra durduk. Kayıkçıların hepsi soyundu, denize atıldı, biz de onların sırtlarına atladık. Durduğumuz yerden ötesi sığ.

Beşerî merkepler bir uzun müddet yol aldıktan sonra bizi eahile ulaştırdılar.

Ama ne sahil! Süprüntüler, limon ve portakal, zerzavat kabukları, hayvan leşleri sahili muhasara altına almışlardı. Güneş kızgındı ve sahil pek fena kokuyordu.

Geniş, pis bir sahil, bir levs-abat! Kumsalda ilk tesadüf edilen sarraflardır. O zaman Fas imparatorluğunun parası yoktu. Her devletin sikkesi orada geçerdi... lâkin bir şart ile: silik, eksik olmak şartı ile. Yüzden ziyade sarraf (sarrafların milliyetlerinden bahse hacet göremem) kumsala kurulmuşlar; önlerinde bir çekmece var. Her parayı mehenk taşına vuruyorlar.

İlersi bir şark çarşısıdır. Bu pazarı uzun boylu tarif etmiyeyim. Orada sepet arabaları duruyordu. Aarabacılar carozza, carozza! diye bağırıyorlar. Bunlardan birine bindim ve adresini verdikleri bir Alman karısının beş yataklı oteline gittim. Temiz bir han. Hancı madamın getirdiği sıcak su ile yıkandım, ve, İstanbuldanberi çantamdan çıkmayan fesimi başımın üstüne yerleştirdim. Madam buna hayret etti: — Şu aşağı insanları taklit mi ediyorsunuz. Müsyü? dediye de sualini cevapsız geçirdim.

Madamın verdiği bir yahudi rehber veya tercümanın delâleti ile çarşıları, pazarları, limanı, frenklere ait güzelce ebniyeyi gezdim. Bunlardan bahse ihtiyaç görmüyorum.

Tancanın bir valisi var. Kendisi aynı zamanda devletin hariciye nazırıdır. Arapça Bâşa et Tanca unvanını haizdir. Avrupa gazetelerinde mütemadiyen ismi geçen El M.... hazretleri şimdiki halde Tancanın paşasıdır.

Rehberime sordum: — Paşayı görmek mümkün mü ?

— Hayhay ! Haydi gidelim.

Bir az yürüdük. Hükûmet konağı, Mahmut paşadaki eski ve düşük hanların bir eşi. İçeriye girdik: İnsan, hayvan, saman denilen üç nesne hanın göbeğinde bir halita teşkil etmekteydi. Gübre denilen maddeyi de bunlara ilâve ediniz. Dairenin sokağa pencereleri yok. Bütün kapı ve menfezler iç avlıya bakıyor. Dar, pis bir yıkık merdivenden çıktık. O hep bir biçim odalardan birinin kapısının önünde palasparelere bürünmüş, yalın ayak, canavar simalı bir nöbetçi duruyordu. Elinde son sistem bir Mauser.

İşte orası paşa hazretlerinin makamı.

— Paşayı nasıl görürüz ? Nöbetçi Efendi.

— Aç kapıyı, gir içeriye.

Bu tariki beğenmedim. Türkçe kartımın üzerine uydurabildiğim kadar arapça "Darülhilâfeden gelmiş bir misafir," yazabildim ve bir ispanyol "peseta," sı ile birlikte nefere verdim. Aşırı derecede memnun olan nefer hemen içeriye girdi ve bir an sonra beni huzura soktu.

Büyük bir taş oda. Uç duvar çepe çevre sedir. Sedirin yalnız bir kısmında bir kaç seccade, pösteki ve yastık var. Paşa tam ortada bağdaş kurmuş. Çorapsız. Terlikleri önünde. Karşısında diz çökmüş bir kâtibi var; diviti belinde. Odada bir dava cereyan ediyor. On kadar kadın, erkek yaygara çıkarıyorlar.

Ben içeriye girince paşa gülümsedi, ayağa kalkmadı, lâkin elimden tutup yanına oturttu, bir iki hoş söz söyledi.

Elimi bırakmıyor.

Yaygara berdevam.

Anlayabildiğim kadar paşa şöyle diyor :

— Artık yetişir. Muhterem, bir misafir geldi. Yarın... Öbür gün... haydi.

Fakat hazretin sözüne kulak asan yok. Derken paşa kızdı. Nefere haykırdı ; o da dipçikle bu mah-lûkatı çıkardı.

El M.... hazretleri kim olduğumu sordu ve Emirelmüminin hazretlerinden ne dileğim varsa söylememi rica etti.

Fransızca cevap verebileceğimi kendisine arzettim. Derhal el çırpı :

— Turgumân, turgumân !

Derken karşımıza entarili bir tercüman geldi. Fransızca selâm verdi.

— Ben : Efendim, ben bir türküm deyince, “ turguman ” afal afal yüzüme baktı...

— Siz türk ? Ben halepli, muhtedi, musevî Mahmut Keşfi efendi bendeniz. Ben türkçe soylar ve hatta kitabet eder. Okudum mekteb er Ruşdiyada... Sonra oldum vergi katibi fi İskanderun.

Fransızcaı bıraktık, türkçe konuşmağa başladık. Vali ile muhaverem :

— Sultandan istirhamınız nedir ?

— Hiç ! İzdiyadi ömür ve şevketine dua ederim

— Öyle ise niçin buraya “ teşrif ” ettiniz.

— İspanyada “ tourisme ” yapıyordum. Bu kadar yakına gelmişken Fası ziyaret ve zati âlinize ihtiramımı arzetmek için şu boğazı aştım.

— Bunun için mi Külfet ve masraf ihtiyar ettin ?

— Fakat tenevvür ve teşerrûf ediyorum.

— Garip şey ! Bazı ingilizler böyle maksatsız seyahat ederler. Lâkın kim bilir onların da sonra ne şeytanatı çıkacak. Sen frenkleri mi taklit ediyorsun, ey din kardeşi ?

Kendisine seyahatın ne demek olduğunu anlattım, “tourisme” hakkında tafsilât verdim. Anlar gibi oldu ise de bir kaç defa daha sultandan ne istediğini sordu. Hiçbir dileğim olmadığını tekrar söyledim. Paşa artık benimle lâübalî konuşuyordu:

— Sen ne bilirsin ?

— Efendim, hukuk mektebinden çıktım !

— Kukuk ne ?

— Havanın, şerayi, nizamât.

— Kanun kuvettir ; şeriat hileye müsaittir ; nizamata ise kim kulak asıyor ? Bu senin okuduğun ilim beş para etmez. Vaktin boşa gitmiş.

— Zannetmem, paşam.

— Sen hiç askerlikten çıkmaz mısın ?

— Maatteessüf.

— Niçin ?

— Mesleğim değil.

— Meselâ rütpeleri de bilmez misin ?

— O kadarını bilirim. Askerlik fennini bilmem ; lâkin teşkilâta ait malûmat isterseniz, muharebe tarihlerini de sorarsanız cevap verebilirim.

Paşa, rütpeleri, kıtaları, devletlerin askerleri miktarını, donanmaları hakkında malûmat sordu. Bu malûmata adiyen coğrafya da karışmakta idi. Ben Gotha salnamesi meraklısıyım. Bildiğim istatistik malûmatını döktüm. Paşa hayran. Üç defa alnımdan öptü ve sordu :

— Oua emma El erkan el harb ? Dilim çözüldü : bu madde üzerinde bir çeyrek saat konferans verdim. Paşa :

— Allaha kasem ederim ki sen ne kanun adamısın, ne şeriat, ne nizam. Sen, işte osun. (O, yani erkâni harp.) Ne dedimse dinlemedi :

— Ben aptal mıyım ? Sen “O” sun. Seni Sultana göndereyim, sen orada Fas ordusunu tanzım ve tensik et. Bir adam boşboşuna Maşriktan (İstanbul) Magrıba (Fas devletinin resmî ismi) gelmez. Paşa biraz düşündü.

— Oua emma fenni Alık-drık ?

— Paşa hazretleri elektrik ilminin de cahiliyim. Fakat askerî malûmatım derecesinde fizik ilmini biliriz. Orta mektepte fizik okuturlar.

— Söyle.

Ben bildiğim fizik nazariyelerini söylemeğe koyuldum. Eli ile ağzımı kapadı.

— Alık - drık bu değil. Yanlış anladın. Alık-drık şu: Geçende min medinetel Bârîş (Paristen) Sultana bir hediye geldi: Bir küçük merdiven. Aşağıdan bir madam (ama cansız, ruhsuz, kukla) yukarıya çıkıyor. Tıpkı onun gibi biri, lâkin kadın değil sinyor, yukarıdan aşağıya iniyor. Karşılaştıkları basamakta sinyor külâhını çıkarıp rukû ediyor; madam da başı ile mukabelede bulunuyor.

İşte, ya ahi alık - drık bu.

Bir de bir düğmeye basıyorsun, zırrrr, zırrrr... Bir başkasına dokunuyorsun: oda nur içinde! Bir kutunun içine: Es selâm, ya velet! diyorsun, bahçede biri duyuyor. Bir kutu lâf ediyor.

İşte, ya ahi, alık - drık bu.

Halbuki sen bana martaval okudun, tabiatın kuvvetlerinden bahsettin. Onları Muhyiddini arabî ve İbni Haldun bilmezdi... Nerede kaldı ki hâlâ da taharet kaidelerini bilmiyen kâfir frenk bilsin. Sana sorarım: Benim gördüğüm eşyanın mahiyetinden haberin var mı? Üst tarafı hezeyan. Söyle ey erkâni harp zabiti, ey yaman asker...

Devletlû paşa hazretlerinin ne kafada olduğunu anladım, öğrendim, ve, elektrik oyuncakları hakkında bildiklerimi söyledim. Zaten iki ay evel Pariste gayet güzel bir tatbikî elektrik sergisini gezmiştim. Onu ballandıra ballandıra anlattım. Devletlû paşanın ağzı hayretten bir karış açıldı. Hep soruyor. On, on iki yaşındaki bir çocuk gibi mütemadiyen soruyor. Sualleri gayet safderunane.

— Sen bir allâmesin! Mukaddimeî İbni Haldun-da bu kadar malûmat yok. Senin bilmediğin var mı?

Kahve üzerine kahve geliyordu.

Ara sıra : - Sultandan dileğin ne ? Cevabım : - Hiç, hiç, hiç.

Paşa hazretleri hemen ertesi gün Merakeşe gitmemi teklif etti.

— Efendim, vallahi asker değilim, askerî malûmatım yok.

— Senin gibi âlim bir zata yalan yakışmaz.

— Bildiğim umumî malûmatdır. Halbuki bir zabıt senelerce harbiye mektebinde okur. Yavaş yavaş ilerler. Ben neferlik bile etmedim. Silâh kullanmasını bilmem. Eğer devletinize zabıt, asker lâzımsa size bir yol gösterebilirim. Ben İstanbula döneceğim. Orada mütekait zabıtlar var. Gayet muktedir kimselerdir. Bunlardan bir kaçını Fas devleti hizmetine alabilirsiniz.

Yahut bizim hükûmete gizlice müracaat ediniz. Emrederseniz araya gireyim. Size pek liyakatlı bir kaç zabıt verirler...

Paşa birden bire :

— Sus ! Mâ hüve el ustul, el filo ?

Donanmalar hakkında bildiğim istatistik malûmatı döktüm. Ekser devletlerin bahri kuvvetlerini söyledim. Zırhlıların isimlerini sayınca, paşa :

— Ya mubarek zat ! Her devletin harp sefinele-
rinin bir bir isimlerini biliyorsun ve erkânı harp zabiti değilim, diyorsun. Gel bu tenakuzu itiraf et !
Şu Tancada bin kere bin beni - beşer var.

Bunların hangisi İngilteredeki harp limanlarının adını bilir ? Daha ötesine gidelim : Aşağı katta benim divanım (kalem, büro) var. Orada 35 münşi yazı yazıyor. Onlar da bu ilme vakıf değildirler. Bir kade daha çıkalım : Ben, ben, ben... Ben Tancanın Emiri, Valisi, Bâşası ve Emir el müminin hazretlerinin umuri ecnebiye veziriyim, ben de bilmem ! Bu ilim şatranç ve tavla değildir ki eğlence için öğrenilsin. Sen, elbette hem fenni askerîyi, hem alık — driki vazifeten öğrenmişsin. O halde bir taraftan fransız kâfirinin, bir taraftan ispanyol kâfirinin tehdit ve

tazyiki altında kalan biçare Mahzen'e (Fas devletinin resmî isimlerinden biri) imdat etmek buraya kadar gelen bir müslüman için farzi ayndır.

Smâ'il... ya velet... Smâ'il, ya velet cip kahova...

Oldu kahve: 8

Bir imtihan mümeyyizi gibi paşa bana askerî sualler irat ediyor, ve, Merakeşe gitmemi rica ediyordu.

Bir az durdu. Düşündü. İsmaili çağırdı. Smâ'il kapıdaki neferdir.

— Smâ'il, ya velet: Taam.

Vakit ikindi. Ne taamı bilmem.

Biz lâfı daldık. Turguman paşanın sözlerini çetrefil türkçesi ile nakletmeden ben onlara intikal ediyordum.

Derken — yirmi dakika geçmeden — gayet pis bir ahçı çırağı, tepesinde bir tencere olduğu halde içeriye girdi. İsmail dolaptan bir ispanyolca eski gazete çıkardı. Onu sedirin üstüne yaydılar. Paşa, turguman, ben tencerenin etrafına geçtik. Kapak hâlâ açılmıyor. Ahçı çırağı bir cevelân daha yapıp gene tepesinde bir tepsi getirdi. Üstünde filcan tabağı gibi kuşaneler.

Büyük tencere açıldı: Kuskus ! (Fakat bizde kuskus dediğimiz nesne Magrip kuskusu değildir. Onları bir nevi irmik pilâvıdır.) İsmail bize birer bağa kaşık da tutuşturdu. Küçük sahanlarda gayet ufak kesilmiş kebab, köfte ve bamya vardı. İtiraf ederim: yemekler lezzetsiz değildi. Biz yerken İsmail hepimize mütemadiyen bir nevi kırmızı şerbet sunuyordu ki ne olduğunu anlayamadım.

Yemekten sonra portakal büyüklüğünde "Yusuf efendi", yani mandarinler ve çay geldi.

Paşa o zaman sigara içti.

El yıkandı. Gene askerlik, alık - drik, benim erkânî harbiye zabıtlığım ve seyahatim...

— Paşam ! Ben kanun adamıyım. Eğer bana kanun ve idare hakkında sualler sorsa idiniz efendi.

dimize belki âcizane hizmetler edebilirdim. Lûtfen askerliği bırakalım.

— Smâîl... Kahoua. Pek âlâ, mademki kanun denilen şeyin böyle müptelâsısın, söyle, dinlerim, tahammül ederim, çünkü hatırın büyüktür.

Ben, zavallıyı bir az tenvir için kendisine hükûmetin ne olduğuna, hukukî esasiyeye dair bir takrirde bulundum. Otuz defa esnedikten sonra:

— Bitti mi? dedi.

— Efendim, bu takrir beş sene sürebilir, emrederseniz susayım.

— İsabet edersin. Zira askerlikte ve elektrikçilikte gerçektn bir üstat olan sen hazretleri bu sadette sapıyorsun. Söylediklerinin dünyevî ve uhrevî, nazârî ve amelî hiç, hiç, hiç bir faidesi yoktur.

Askerlikten bahsettiğin vakit ağzından bal, pekmez, şeker akıyor. İdareden bahsedince? Ah! gözlerin kapağı olduğu gibi kulakların da kapakları ol- saydı... Bak şairi sultanî Seyid Ahmed er Robatî ne buyurdu (... manzumeyi ne anladım, ne hifzede- bildim).

Ben söylüyorum: — Ve emma şiir ve inşa, ya paşa?

— Her şair delidir, her şair yalancıdır, her şair dilencidir. Şuara beşerin başında tufeylîlerdir. Ben şairim, ben de öyleyim. Netekim hazreti peygamber buyurmuştur: (...)

Ya erkânî harbiye zabiti! Haremin kaç zevce ile doludur?

— Efendim, henüz evlenmedim.

— Ne? Neee? Ente kissîs? (Keşiş misin?)

— Henüz evlenmedim.

— Ente mecnun ?

— Avdette, inşallah evlenirim.

— Azimette yokmu idi?

— Hayır.

— Subhanallah!

Paşa bana surei nisayı baştan aşağıya okudu ve kısaca tefsir etti. Tefsiri bahnameyi andırıyordu.

— O halde derhal Merakeşe! Orada hem bir kaitlik (kumandanlık) elde edersin, hem de şehrin büyüklerinden, zenginlerinden dördüne birden damat olursun. Ne duruyorsun? Sen budala mısın? Yemin ederim ki ben seni anlıyordum: Bir bakarsın allâmei İdrisînin ilmi sende; bir bakarsın İstanbul'dan Mağrîbî Aksaya gelecek derecede müsrif ve ahmaksın. Zevcen bile yok. Ve, Emir el müminin tarafından sana tevcih ettiğim memuriyeti kabul etmiyorsun. Bu ne kafa?

Paşa gerçekten bana yapıştı. İlle beni merkeze göndermek istiyor. Kurtula bilmek için tekrar geleceğimi, mutlaka memleketime avdet lâzım geldiğini söyledim ve güç kurtuldum.

Büyük iltifat, teşrifatla Vali hazretlerinin huzurundan ayrıldım. Çıkarken İsmail 50 santim daha verdim. İsmail, öyle ise — Bekle sana selâm durayım; dedi. Çengelden tüfeğini çıkardı selâm durdu.

Rehberim saatlerdenberi kapıda bekliyormuş. Beni görünce sevinç içinde kaldı: — Korkmuştum, belki sizi tevkif ettiler sandım, dedi.

Şehirde bir az daha gezindikten, pislik, derbederlik, perişanlık hakkında bir az daha malûmat edindikten sonra otele döndüm.

(Bahsettiğim yerlilerin Tancasıdır; Yoksa Frenklerin orada pek güzel mahallesi var.)

Odamın penceresinden etrafı seyrediyordum. Manzara fena değil. Derken bir yük arabası otelin kapısında durdu. Bir takım levazım: Et, ciğer, paça, balık, tavuk, zerzevat, mebzulen meyve, ve: bir milyar kara sinek! Et, görünmez bir halde idi. Arabacı indi. Elinde bir kâğıt, madamla konuşuyor. Madam arabacıyı bırakıp hemen yanıma geldi, gülerek:

— Bu araba yükü eşyayı size Paşa hazretleri hediye göndermiş. İşte mektubu..

Mektup, aynen

“Ey ehli islâmın gözünün nuru,

Ve, ey, türklerin en âlimi, en behadiri, en şeci askeri, en kuvvetli elektrikçisi ;

Ve, ey, Şeytandan Zeki, fakat masum;
Ve, ey, Benim halis muhibbim;
Ve, ey, İnşaallah Emir el mümininin istikbalde
kulu;

Ve, ey, bütün meziyetleri haiz zat.

Sana selâm ve tahiyat.

Allahın keremi, Peygamberin şefaati, Sultanın
hüsni nazarı senin üzerine olsun. Çok yaşa, mes'ut
yaşa, torununun torununun torununu gör.

Ve emma bait : Gönderdiğim hediyeleri afiyetle ye.

Allahümme salli, ilh.

Tarih (milâdî ??). Mühür.

Bu büyük iltifata karşı ne yapmalı? Bir cevap
lâzım. Bunu kim yazacak? Bizim hancı veya otelci
Madam onun da çaresini buldu. Dedi ki:

— Bir saat bekleyiniz. Karşınızdaki odada daimî
bir müşterimiz var. Bu zat bir katolik araptır.
San'ati arzuhalciliktir. Fransızcadan arapçaya yegâne
tercümeyle muktedir adamdır. İstediginizi yapar.

Bir müddet sonra herhalde 120 kilo sıkletinde
ve ter içinde, altmış kadar yaşında biri karşıma çıktı:

— Bon jour, Monsieur ! Français, english, deustch,
italiano, espanol, arabî, farisî, türkçe...

Türkçe kelimesini ihmalkâr bir sesle telâffuz
ediyordu... Yani bu diyarda bu dili kim anlar?

— Efendi, gerçekten türkçe?

— Aman, Efendim, hem Galatasaray sultanisin-
den, hem Mülkiyeyi şahaneden.

— İsminiz?

— Cebraîl bendeniz: Cebraîl Nakkaş.

— Nereli?

— Beyrutlu, efendim. Marunî. Sabika vilâyet
tercümanı. Fakat iftiraya uğradım, çoktanberi vatan-
cûdayım.

Anlaşılan münasebetsizin biri. Lâkin muktedir
mütercim olduğunu keşfettim.

Bir saatte diktem üzerine bir cevap yazdı. Cidden
güzel yazdı. Cevabımı size nakledemiyeceğim,
utanırım. Yüz satır içinde doksan mübalağa ve on

satır oldukça ince istihza vardı. Müsveddeyi tebyiz ettik, otelin uşağı ile devletlû nazır ve vali paşaya gönderdik.

.... Ertesi sabah İspanyaya geçmek üzere vapura biniyordum. İskeleye on, hatta on beş kişilik bir cümhur karşıma çıktı. Önde paşanın yahudi dönmesi tercümanı, daha arkada titrek bir ihtiyar.

Validen daha yaşlı görünen bu adam, -gariptir!- valinin oğlu imiş. Tercuman yaklaştı, kulağıma şu kelimeyi fışladı:

— Morfinoman.

Hayret ettim. Medeniyetin hiçbir zerresini iktibas etmiyen faslılara morfin girmiş!

Bunlar beni geçirmeğe paşa tarafından memur imişler. Kendilerine eziyet etmemelerini rica ettim. Orada kaldılar. Fakat tercüman ricamı dinlemedi. O, vapura kadar geldi. Kamaramı açınca ne göreyim? Üç tepsi (bir nevi) baklava ve üç sini börek, üç küfe mandarin, limon, portakal ve turunç: Vali hazretlerinin gönderdikleri yolluk (yahut ağırlık).

İşte rüyada görür gibi Fası böyle ziyaret ettim.

Bu memlekete çok acıdım:

Avrupanın Üsküdarı. Tam Avrupanın karşısında bir Afrika, bir kurunu vusta, bir çöl., Dimağlarının içi de çöl. Verem olmuş bir millet, verem olmuş bir devlet. Kurt tutmuş bir cisim. Galiz bir tenakuz...

El M... hazretlerine zabıt göndermek kabil olmadı, çünkü Fas devleti ondan sonra dört nala verem oldu. Can çekişmesi beş sene sürdü ve sizlere ömür 1912 de ka'iyen vefat etti.

Rabat denilen şehirde hâlâ bir Padişah var, lâkin, mülkünün şimalini ispanyollara, diğer kısmını fransızlara, Tancayı bir beynelmilel idareye terketmiştir: bir nevi ipotek. Kendi de yer, içer, gezer, eğlenir, otomobile biner ve eskisinden fazla tahsisat alır. Lâkin hâlâ kundura kullanmaz. Bornozdan başka elbise giymez. Çünkü bunlar bid'attir.

A. H.